

مقایسه کارایی بانک‌های واگذار شده در قالب اصل ۴۴ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران قبل و بعد از واگذاری

دکتر محمدنبی شهیکی تاش^۱

زهره آب یاری^۲

صدیقه آب یاری^۳

چکیده

با توجه به روند خصوصی‌سازی بانک‌های دولتی در ایران، آگاهی از آثار خصوصی‌سازی بر عملکرد بانک‌های خصوصی شده از اهمیت زیادی برخوردار است. بنابراین در تحقیق حاضر، به مقایسه کارایی فنی و بهره‌وری بانک‌های ایران، قبل و بعد از خصوصی‌سازی پرداخته شده است. نمونه آماری پژوهش، شامل ۱۸ بانک، ۶ بانک با مالکیت دولتی، ۵ بانک که مالکیت آن به بخش خصوصی واگذار شده و ۷ بانک با مالکیت خصوصی در دوره زمانی ۱۳۸۶ الی ۱۳۹۰ است. روش آماری مورد استفاده در این پژوهش، تحلیل پوششی داده‌ها (DEA) و شاخص بهره‌وری مالم کوئیسست و پانل دیتا (داده‌های ترکیبی) و با استفاده از نرم‌افزارهای Deap و Eviews می‌باشد. به منظور تعیین متغیرهای ورودی و خروجی تحقیق، دو مدل متفاوت براساس دیدگاه واسطه‌ای با رویکرد درآمدی و رویکرد ارزش افزوده انتخاب گردیده است. یافته‌های حاصل از تجزیه و تحلیل آماری حاکی از آن است که بهره‌وری بانک‌ها بعد از خصوصی‌سازی رشد داشته است. در حوزه درآمدی، کارایی مدیریتی بانک‌های خصوصی شده بعد از خصوصی‌سازی کاهش و در حوزه ارزش افزوده، کارایی مدیریتی بانک‌های خصوصی شده بعد از واگذاری افزایش یافته است؛ در واقع عملکرد این بانک‌ها، در تجهیز منابع بهبود یافته است. نتایج مدل رگرسیونی پانل نشان می‌دهد، مالکیت خصوصی، اندازه بانک و نسبت سپرده دیداری به کل سپرده‌ها با کارایی فنی رابطه مثبت و نسبت مطالبات معوق به تسهیلات رابطه منفی با کارایی فنی بانک‌ها در ایران داشته است.

کلمات کلیدی: خصوصی‌سازی، بانک، کارایی، بهره‌وری

طبقه‌بندی JEL: G21, G00

^۱ عضو هیأت علمی دانشکده اقتصاد و مدیریت دانشگاه سیستان و بلوچستان Mohammad_tash@eco.usb.ac.ir

^۲ کارشناس ارشد مدیریت بازرگانی zohreh.abiyari@yahoo.com

^۳ کارشناس ارشد مدیریت بازرگانی Hoda_abiyari@yahoo.com

مقدمه

با وجود این که تأسیس بانک خصوصی در ایران منع قانونی نداشت تا سال‌های پایانی دهه ۱۳۲۰، بانک خصوصی با سرمایه داخلی در کشور تأسیس نشده بود. تا این که در سال ۱۳۲۸ با تصویب و اجرای نخستین برنامه هفت ساله عمرانی کشور، نخستین بانک خصوصی ایرانی، تأسیس شد و طی سال‌های ۵۰-۱۳۳۰ تأسیس بانک با سرمایه‌های دولتی و خصوصی روند صعودی یافت، به گونه‌ای که در آستانه انقلاب اسلامی تعداد ۳۶ بانک در اقتصاد کشور فعالیت داشتند (والی‌نژاد، ۱۳۸۶). پس از پیروزی انقلاب اسلامی در سال ۱۳۵۷، به دلیل بروز مسایلی نظیر انتقال سرمایه به خارج توسط سرمایه‌داران، سلب اعتماد مردم، لاوصول ماندن مطالبات بانک‌ها و ... تجدیدنظر در نظام بانکی کشور ضروری شد و در خرداد ۱۳۵۷، شورای انقلاب، لایحه‌ای را به تصویب رساند که براساس آن نظام بانکی کشور ملی شد (زنگی‌آبادی و حسینی، ۱۳۸۹).

تجربه سال‌ها پس از ملی شدن بانک‌های کشور نشان داد که این نظام با درگیر شدن در تأمین حجم کلان منابع مالی مورد نیاز دستگاه‌های دولتی و پرداختن به خدمات دولتی، در عمل به بانک کارگزار دولت تبدیل شده و با توجه به نبود زمینه رقابت، زمینه کاهش کیفیت خدمات و در نتیجه افت کلی خدمات پولی و مالی از سوی سیستم بانکی را فراهم آورده بود. در کشورهای رو به توسعه و از جمله ایران، شبکه بانکی نقش اصلی را در سیستم مالی بازی می‌کند و بازار سهام و اوراق بهادار نیز توسعه نیافته و ناپاست، لذا خصوصی‌سازی این بخش نقش کارساز و انکار ناشدنی در روند توسعه اقتصادی خواهد داشت (کارزونی و افشاری، ۱۳۸۷)؛ در نتیجه، در اواخر سال ۱۳۶۸، متعاقب تصویب «قانون برنامه اول توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی»، بحث خصوصی‌سازی در کشور و موضوع فعالیت بخش خصوصی در نظام بانکی مطرح شد. محور این مباحث اصل ۴۴ قانون اساسی کشور بود. سرانجام بخش خصوصی در گام نخست با عنوان «مؤسسه‌های اعتبار غیربانکی» با حذف برخی خدمات به صورت «شبه بانک» وارد عرصه بانکداری کشور شد (والی‌نژاد، ۱۳۸۶) و سپس به استناد قانون اجازه تأسیس بانک‌های غیردولتی مصوب فروردین ماه ۱۳۷۹ و ماده ۹۸ قانون برنامه سوم توسعه، ضوابط تأسیس بانک‌های غیردولتی مصوب شورای پول و

اعتبار و قانون عملیات بانکداری بدون ربا بستر لازم برای فعالیت بانک‌های غیردولتی فراهم شد و در سال ۱۳۸۰، بانک اقتصاد نوین، به‌عنوان اولین بانک خصوصی فعالیت خود را آغاز کرد (حجت‌پناه، ۱۳۹۰). سرانجام با ابلاغ سیاست‌های کلی اصل ۴۴ قانون اساسی در سال ۱۳۸۴ تغییر در مالکیت بانک‌های دولتی کلید خورد و در قانون اصلاح موادی از برنامه چهارم توسعه (همان اصل ۴۴ قانون اساسی) مصوب ۱۳۸۵/۵/۱۲، بانک‌های دولتی که در زمره بنگاه‌های قابل واگذاری قرار گرفتند، عبارت از: بانک‌های ملت، صادرات ایران، تجارت، رفاه کارگران و پست‌بانک بودند (حاج‌زاده، ۱۳۹۱).

براساس نظریه لوین^۱ (۱۹۹۷)، ساختار مالکیت بانک‌ها و نقش بنیادی آن‌ها در اقتصاد ملی، یک متغیر حیاتی در فرایند توسعه مالی و رشد اقتصاد می‌باشد (پاک روش و جیواریان^۲، ۲۰۱۴). در سند چشم‌انداز بیست ساله کشور، ایران باید در پایان سال ۱۴۰۴ به قدرت اول اقتصادی منطقه تبدیل شود، این هدف محقق نخواهد شد؛ مگر این که از نظام‌های کارآمد و موفق پولی و مالی برخوردار باشیم (پاریزی، ۱۳۹۲)؛ از این رو، کارا ساختن نظام بانکی از راه ایجاد رقابت و دادن اجازه فعالیت به بخش خصوصی و آزادسازی مالی در بازار پول و سرمایه، از مهم‌ترین انگیزه‌ها، برای برپا کردن بانک‌های خصوصی و خصوصی‌سازی بانک‌ها در کشور بوده است (کازرونی و افشاری، ۱۳۸۷). بی‌تردید بازگشت مجدد به سازوکار بازار و آزادی عمل دادن به اهرم‌های سودآوری در تصمیم‌گیری‌های اقتصادی می‌تواند برای رفع اختلالات گذشته مؤثر واقع شود؛ اما این انتقال و دگرگونی‌ها و تحولات مرتبط با آن، باید به‌صورتی کاملاً سنجیده و مدیریت شده صورت گیرد، چرا که مرز بین موفقیت و شکست سیاست خصوصی‌سازی، بسیار ظریف و شکننده است (مصلح شیرازی و قائد شرف، ۱۳۹۰).

پیامدها و نتایج خصوصی‌سازی بانک‌ها، در کشورهایی بسیار متنوع و گوناگون بوده است که برنامه‌های گسترده‌ای را در زمینه خصوصی کردن بانک‌ها به اجرا درآورده‌اند، (بک و دیگران^۳، ۲۰۰۵)؛ بنابراین هرگونه اشتباه یا اقدام نامناسب در اتخاذ سیاست خصوصی‌سازی، می‌تواند

^۱ Levin

^۲ Pakraves & Givarian

^۳ Beck et al.

اثرات و زیان‌های جبران‌ناپذیری بر پیکره اقتصاد برجای گذارد. با توجه به روند خصوصی‌سازی بانک‌های دولتی در ایران، به‌منظور آگاهی از آثار خصوصی‌سازی بر عملکرد بانک‌ها و گذار شده و ارزیابی میزان موفقیت بانک‌های مشمول خصوصی‌سازی، آنچه که بیش از پیش مهم جلوه می‌کند، ارزیابی این واگذاری‌ها می‌باشد؛ بنابراین هدف اساسی پژوهش حاضر، بررسی این موضوع است که واگذاری بانک‌های دولتی به بخش خصوصی تا چه میزان بر عملکرد آن‌ها تأثیر گذاشته است؛ در حقیقت سعی داریم در پژوهش حاضر، با استفاده از معیارهایی چون کارایی و بهره‌وری، عملکرد بانک‌های واگذار شده طبق اصل ۴۴ قانون اساسی را قبل و بعد از واگذاری مورد ارزیابی قرار دهیم. برای دستیابی به هدف پژوهش، فرضیه‌های زیر مطرح می‌شود:

- ۱- خصوصی‌سازی منجر به افزایش کارایی و رشد بهره‌وری بانک ملت شده است.
- ۲- خصوصی‌سازی منجر به افزایش کارایی و رشد بهره‌وری بانک تجارت شده است.
- ۳- خصوصی‌سازی منجر به افزایش کارایی و رشد بهره‌وری بانک صادرات ایران شده است.
- ۴- خصوصی‌سازی منجر به افزایش کارایی و رشد بهره‌وری بانک رفاه کارگران شده است.
- ۵- خصوصی‌سازی منجر به افزایش کارایی و رشد بهره‌وری پست‌بانک شده است.
- ۶- میانگین کارایی فنی بانک‌های خصوصی بیشتر از میانگین کارایی فنی بانک‌های دولتی است.
- ۷- متغیرهای اندازه بانک، نسبت سپرده دیداری به سپرده بانک و متغیر نوع مالکیت (خصوصی) تأثیر مثبت و متغیر نسبت تسهیلات به دارایی و نسبت مطالبات معوق به تسهیلات، تأثیر منفی بر کارایی فنی بانک‌ها دارد.

۱- مروری بر مبانی نظری و تجربی تحقیق

واژه خصوصی‌سازی در سال ۱۹۸۳ برای اولین بار در فرهنگ لغات دانشگاهی و بستر^۱ بدین‌صورت تعریف شده است: خصوصی‌سازی، تغییر کنترل یا مالکیت از سیستم دولتی به سیستم خصوصی است. خصوصی‌سازی به‌معنای انجام فعالیت‌های اقتصادی توسط بخش دارایی‌ها به بخش خصوصی می‌باشد (ولجانوسکی ۱۹۸۹: ۱۹۸).^۲

^۱ Webster

^۲ Veljanovski

خصوصی‌سازی در ادبیات توسعه اقتصادی برای سه مفهوم به کار می‌رود: انتقال مالکیت از دولت به بخش خصوصی، کاهش خدمات دولت، ایجاد قراردادهای پیمانکاری و از منظر سازمان ملل خصوصی‌سازی به معنی ایجاد بازار آزاد است (برقندان، ۱۳۹۱).

تعاریف متعدد دیگری نیز توسط محققان و اقتصاددانان برای واژه خصوصی‌سازی در کتب و مقالات مختلف ارائه است، با نگاهی به تعاریف متعدد خصوصی‌سازی، می‌توان مفاهیمی از قبیل بهبود عملکرد، انتقال مالکیت و مدیریت، آزادسازی، بازارگرا کردن، ایجاد شرایط رقابت کامل، واگذاری، حذف مقررات دست و پا گیر و ... را دید (رضایی دولت آبادی و همکاران، ۱۳۹۰). در خصوص علت تغییر گرایش از دولتی به خصوصی در حوزه بانکداری، دو عامل مهم از میان سایر عوامل قابل ذکر است: اول آنکه شواهد و قراین در خصوص فعالیت بانک نشان می‌دهد که مالکیت دولتی بانک‌ها از کارایی لازم برخوردار نیستند. دوم آنکه، موضوع توسعه مالی به عنوان عامل مؤثر در رشد اقتصادی، به طور خاص در خصوصی‌سازی بانک‌های تجاری مؤثر بوده است (سلطان محمدی، ۱۳۸۶).

چهار علت اصلی برای ناکارایی بانک‌های دولتی از سوی اقتصاددانان مطرح شده است:

- ۱- مدیران سازمان‌های دولتی، انگیزه‌های ضعیف‌تر و ناسازگارتر در مقایسه با مدیران بنگاه‌های خصوصی دارند و بنابراین کمتر در پی بیشینه کردن درآمدها و به‌ویژه کاهش دادن چشمگیر هزینه‌ها هستند (پاک روش و جیواریان، ۲۰۱۴).
- ۲- مالکیت دولتی در واقع به این معنا است که همه شهروندان صاحبان شرکت هستند؛ در نتیجه مالکان، هیچ قدرت و انگیزه‌ای برای نفوذ و نظارت بر مدیریت بانک‌های دولتی ندارند. همچنین به دلیل جدایی مالکیت و کنترل مدیران ممکن است، منافع خود را نسبت به منافع صاحبان سهام در اولویت قرار دهند (جیانگ و همکاران^۱، ۲۰۱۳).
- ۳- کسانی که بر کارهای نهادهای دولتی نظارت می‌کنند، تعهد قلبی به بهبود کارکرد ضعیف و ورشکست‌کننده نهادهای دولتی ندارند و به دلیل عدم نظارت بنگاه‌های دولتی توسط صاحبان سهام، ناظران نیز انگیزه کمتری برای نظارت دقیق بر عملکرد مدیریتی

¹ Jiang et al.

دارند، زیرا هزینه چنین کاری را می‌پذیرند ولی پاداش اندکی دریافت می‌کنند (پاک روش و جیواریان، ۲۰۱۴).

۴- بنگاه‌های دولتی از آن رو ناکارآمد هستند که سیاستمداران، آن‌ها را به پیش گرفتن هدف‌های غیراقتصادی مانند: استخدام بیش از اندازه، بر پا کردن شعبه در محل‌هایی مساعد از دید سیاسی (نه از دید اقتصادی) و قیمت‌گذاری محصولات کمتر از بهای شفاف در بازار، وامی‌دارند (پاک روش و جیواریان، ۲۰۱۴). همچنین دولت‌ها ممکن است به دلیل مشکلات کسری بودجه، بانک‌ها را وادار به تأمین مالی کنند و از بانک‌های دولتی انتظار می‌رود، براساس اولویت‌های سیاسی، دولت را در جبران کسری بودجه یاری کنند؛ بنابراین مدیران بنگاه‌های دولتی، انگیزه کمتری در حداقل‌سازی هزینه و یا حداکثر کردن سود دارند (جیانگ و یاهو^۱، ۲۰۱۰).

تاکنون پژوهش‌های زیادی در زمینه خصوصی‌سازی انجام گردیده که به برخی از آن اشاره می‌شود:

سروش (۱۳۸۶) در تحقیق خود با استفاده از معیارهایی چون درآمد، بازده حقوق صاحبان سهام، بازده دارایی‌ها، حاشیه سود، کارایی عملیاتی، درجه اهرم مالی و میزان اعطای تسهیلات، عملکرد بانک‌ها را قبل و بعد از خصوصی‌سازی مورد ارزیابی قرار می‌دهد. به همین منظور، اطلاعات مربوط به ۶۵ بانک در ۲۵ کشور مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت. نتایج حاصل از تحقیق نشان می‌دهد، عملکرد مالی و عملیاتی بانک‌ها پس از خصوصی‌سازی در زمینه میانگین سودآوری، کارایی عملیاتی و درآمدهای غیربهره‌ای با افزایش و درجه اهرم مالی با کاهش مواجه بوده است. افزایش سطح دارایی‌ها، وام‌ها، سود کل و سود خالص نشان‌دهنده توسعه فعالیت‌های بانک‌ها پس از خصوصی شدن است.

دانایی و همکاران (۱۳۹۰) به بررسی تأثیر خصوصی‌سازی بر عملکرد بانک رفاه کارگران دو دوره قبل و بعد از خصوصی‌سازی می‌پردازد. ابتدا بر مبنای مدل کارت امتیاز متوازن، شاخص‌ها و معیارهای ارزیابی شرکت‌ها از چهار دیدگاه مالی، مشتری/بازار، فرآیندهای داخلی و رشد و یادگیری شناسایی شده است. سپس با تکنیک TOPSIS مورد تجزیه و

¹ Jiang & Yao

تحلیل قرار گرفته است. اگرچه به نظر می‌رسد، نتیجه حاصل از واگذاری بعضی از شرکت‌ها مثبت بوده است؛ اما احتمال زیادی به تغییر وضعیت کنونی و منفی شدن اثرات خصوصی‌سازی وجود دارد. در صورت عدم کنترل صحیح آن‌ها شرکت‌های واگذار شده با مشکلات به مراتب بدتر از گذشته روبه‌رو خواهند شد.

غفاری (۱۳۹۱) در پژوهش خود با استفاده از تکنیک تحلیل پوششی داده‌ها به ارزیابی عملکرد خصوصی‌سازی در ایران طی سال‌های ۱۳۸۰ تا ۱۳۸۸ پرداخته است. بدین منظور از میان شرکت‌های واگذار شده در بازه زمانی مذکور، عملکرد شرکت‌هایی که بیش از ۵۰ درصد مالکیت آن‌ها به بخش خصوصی واگذار شده، دو سال قبل و دو سال بعد از خصوصی‌سازی مورد بررسی قرار می‌دهد. از آن جایی که تحلیل پوششی داده‌ها، یک روش ناپارامتریک است، از آزمون علامت زوج نمونه‌ای برای بررسی این فرض که عملکرد شرکت‌ها در اثر خصوصی‌سازی بهتر شده یا خیر؟ استفاده شده است. در این تحقیق، فروش، دارایی‌ها و سرمایه شرکت به‌عنوان داده و از سود خالص به‌عنوان ستاده استفاده شده است. نتایج تحقیق مؤید این موضوع است که عملکرد شرکت‌ها پس از خصوصی‌سازی بهبود یافته است.

بونین و همکاران^۱ (۲۰۰۵)، به بررسی اثرات خصوصی‌سازی بانک‌ها و نوع مالکیت بر کارایی پرداختند. بدین‌منظور، نمونه بزرگی از بانک‌ها را در شش کشور چک، بلغارستان، کرواسی، مجارستان، رومانی و لهستان مورد بررسی قرار دادند. در این پژوهش، از روش تجزیه و تحلیل تابع مرزی تصادفی (SFA) استفاده گردیده است و به بررسی کارایی هزینه و کارایی سود پرداختند. نتایج تحقیق نشان می‌دهد که بانک‌های خصوصی شده با مالکیت خارجی‌ها، کاراترین بانک‌ها هستند. در حالی که بانک‌های با مالکیت دولتی، کمترین کارایی را داشتند.

عمران^۲ (۲۰۰۶)، در تحقیق خود با استفاده از شاخص‌هایی نظیر میزان سودآوری، ریسک سرمایه، کارایی، کیفیت دارایی و نرخ رشد، به مقایسه عملکرد بانک‌های خصوصی شده دو سال قبل و بعد از واگذاری یک نمونه ۱۲ تایی از بانک‌های مصر می‌پردازد که طی سال‌های ۱۹۹۶-۱۹۹۹ میلادی مالکیت آن از دولت به خصوصی منتقل شده بود. نتایج تحقیق

^۱ Bonin et al.

^۲ Omran

نشان می‌دهد که برخی شاخص‌های سودآوری و نقدینگی برای بانک‌های خصوصی شده به‌طور قابل ملاحظه کاهش یافته است؛ اما سایر شاخص‌ها بدون تغییر مانده‌اند. همچنین نتایج نشان می‌دهد که تغییرات عملکردی بانک‌های کاملاً خصوصی شده بهتر از نیمه‌دولتی است؛ اما در مقایسه با بانک‌هایی که از پیش خصوصی بوده‌اند یا بانک‌های کاملاً دولتی، ضعیف‌تر بوده است؛ اما در مجموع این پژوهش، این نظریه را تأیید می‌کند که هر قدر بانکی خصوصی‌تر باشد، عملکرد بهتر است.

محمی‌الدین و نصر^۱ (۲۰۰۷)، به ارزیابی عملکرد بانک‌های دولتی نسبت به بانک‌های خصوصی در طول دوره ۱۹۹۵-۲۰۰۵ با استفاده از بازده دارایی‌ها، کفایت سرمایه، درآمد و سودآوری می‌پردازند. نتایج نشان می‌دهد، شاخص‌های بانک‌های دولتی از نظر بهره‌وری و عملکرد نسبت به بانک‌های خصوصی کمتر می‌باشد و همچنین حفظ مالکیت دولتی بر عملکرد بانک‌ها تأثیر منفی داشته است.

جیانگ و یاهو^۲ (۲۰۱۰)، به بررسی کارایی بانک‌ها در چین با روش تجزیه و تحلیل تابع مرزی تصادفی (SFA) پرداختند. نتایج نشان می‌دهد که کارایی بانک‌ها در طول ۲۰۰۸-۱۹۹۵ بهبود یافته است. بانک‌های دولتی نسبت به سایر بانک‌ها کمترین کارایی را داشتند. ابوکارش و دیگران^۳ (۲۰۱۳)، در پژوهش خود به مقایسه کارایی فنی بنگاه‌های لیبی، قبل و بعد از خصوصی‌سازی می‌پردازند. روش مورد استفاده برای محاسبه کارایی، تحلیل پوششی داده‌ها است. نتایج نشان می‌دهد که کارایی بعد از خصوصی‌سازی بهبود یافته است؛ اما از لحاظ آماری تأیید نشده است. همچنین نتایج نشان می‌دهد که بنگاه‌ها برای خصوصی‌سازی آماده نشده بودند، به‌همین دلیل نتوانستند منابع خود را به‌طور اقتصادی بهینه‌سازی کنند.

جیانگ و همکاران (۲۰۱۳)، اثرات مالکیت و خصوصی‌سازی را بر عملکرد بانک‌ها در چین طی سال‌های ۲۰۱۰-۱۹۹۵ بررسی می‌کنند. نتایج تحقیق نشان می‌دهد که بانک تجاری خصوصی نسبت به بانک‌های تجاری دولتی عملکرد بهتری دارند. خصوصی‌سازی بانک‌ها

¹ Mohieldin & Nasr

² Jiang & Yao

³ Abokarsh et al

باعث بهبود عملکرد شده است و بازده سهام و کارایی بانک‌ها در کوتاه‌مدت و بلندمدت بهبود یافته است.

برکویتز و دیگران^۱ (۲۰۱۴)، بررسی می‌کنند که آیا خصوصی‌سازی بانک‌های دولتی روسیه باعث بهبود عملکرد و رشد اقتصادی شده است یا خیر؟ نتایج نشان می‌دهد که بعد از خصوصی‌سازی مقدار وام‌های پرداختی، افزایش قابل توجهی داشته است؛ اما خصوصی‌سازی باعث رشد اقتصادی نشده است و زمانی رشد اقتصادی را افزایش خواهد داد که ارتباطات سیاسی کمتری وجود داشته باشد.

مددی و دیگران^۲ (۲۰۱۴)، به بررسی اثر خصوصی‌سازی بر مدیریت سود در شرکت‌های دولتی می‌پردازند. در این پژوهش، مدیریت سود به‌عنوان متغیر وابسته، خصوصی‌سازی، بازده دارایی، بازده سهام و اندازه بانک به‌عنوان متغیر مستقل انتخاب شده است. به‌منظور تجزیه و تحلیل فرضیه‌ها، از مدل رگرسیونی خطی استفاده شده است. نمونه پژوهش شامل ۶۷ شرکت در طول ۲۰۱۲-۲۰۰۶ است. نتایج نشان می‌دهد، رابطه معنادار و منفی بین خصوصی‌سازی و مدیریت سود وجود دارد. همچنین رابطه بازده سهام و اندازه شرکت، تأیید شده است.

همچنین نتایج پژوهش‌های گوناگون این نکته را روشن می‌کند که بانک‌های دولتی در برابر بانک‌های خصوصی از نظر کارایی، قابلیت سودآوری و بهره‌وری در وضعیت پایین‌تری قرار دارند (کورنت و دیگران ۲۰۱۰، صمدی ۲۰۱۲، جیانگ و دیگران ۲۰۰۹، بورک و دیگران ۲۰۱۰، اتچر ۲۰۰۹، ناکن وینتروب، ۲۰۰۵، چن و دیگران، ۲۰۰۵، پتی و هاردی، ۲۰۰۵، بونین و دیگران ۲۰۰۳، برگر و دیگران، ۲۰۰۹، بوبکری و دیگران، ۲۰۰۵؛ مگینسون، ۲۰۰۵، بک و همکاران ۲۰۰۵).^۳

^۱ Berkowitz et al.

^۲ Madadi et al.

^۳ Corent et al, Samadi (2012), Jiang et al. (2009), Burk et al. (2010), Otchere (2009), Nakane & Weintraub (2005), Chen et al. (2005), Patti & Hardy (2005), Berger et al. (2009), Boubakri et al. (2005), Maginson (2005), Beck et al. (2005)

۲- روش تحقیق

این تحقیق، از لحاظ هدف از نوع کاربردی می‌باشد، چون با هدف برخورداری از نتایج یافته‌ها، برای حل مسائل موجود در سازمان انجام می‌شود و با توجه به موضوع مورد بررسی که در آن داده‌های گردآوری شده در رابطه با رویدادهای گذشته است، مناسب‌ترین روش، استفاده از رویکرد پس رویدادی است که به آن، روش علی-مقایسه‌ای نیز می‌گویند. قلمرو زمانی پژوهش سال ۱۳۸۶-۱۳۹۰ است. نمونه شامل ۶ بانک دولتی (ملی، سپه، مسکن، صنعت و معدن، کشاورزی و توسعه صادرات)، ۷ بانک خصوصی (اقتصاد نوین، پارسیان، پاسارگاد، سامان، سرمایه، سینا و کارآفرین) و ۵ بانک دولتی که طبق اصل ۴۴ قانون اساسی خصوصی شدند (ملت، تجارت، صادرات ایران، رفاه کارگران و پست‌بانک). داده‌های مربوط به متغیرهای پژوهش از صورت‌های مالی بانک‌ها اخذ گردیده است که توسط پژوهشکده پولی و بانکی منتشر می‌شود.

با توجه به اینکه در روش تحلیل پوششی داده‌ها (DEA)^۱ با استفاده از مدل برنامه‌ریزی ریاضی، مرزی متشکل از مؤسساتی با بهترین کارایی نسبی به دست می‌آید و این مرز؛ معیاری برای ارزیابی و ارائه راهکارهای بهبود عملکرد سایر مؤسسات قرار می‌گیرد و به سبب استفاده از فرضیات کمتر، این روش در روند ارزیابی مؤسسات، جایگاه خاصی نسبت به مدل‌های مشابه پیدا کرده است (افشاریان و همکاران، ۱۳۸۶)؛ بر این اساس، در این پژوهش از تحلیل پوششی داده‌ها، در محاسبه کارایی فنی و از شاخص مالِم کوئیسست^۲ برای محاسبه بهره‌وری بهره گرفته شده و در تخمین مدل رگرسیونی، از مدل پانل^۳ استفاده شده است.

۲-۱- تحلیل پوششی داده‌ها (DEA)

تحلیل پوششی داده‌ها، روشی برای محاسبه کارایی نسبی مجموعه‌ای از واحدهای تصمیم‌گیرنده همگن است و با استفاده از برنامه‌ریزی ریاضی انجام می‌گیرد که پس از تعیین مرز کارا مشخص می‌کند واحدهای تصمیم‌گیرنده در کجای این مرز قرار دارند و

^۱ Data Envelopment Analysis

^۲ Malmquist

^۳ Panel Model

برای رسیدن به مرز کارا چه ترکیبی از نهاده‌ها و ستاده‌ها را باید انتخاب کنند (دستی‌نژاد، ۱۳۹۱). این روش اولین بار در سال ۱۹۷۸، توسط چارلز، کوپر و رودز^۱ معرفی شد و با توجه به حروف اول نام آنان به CCR شهرت یافت. سپس در سال ۱۹۸۴، توسط بنکر^۲، چارلز و کوپر، مدلی به نام BBC مطرح گردید. در این مدل، بحث بازده به مقیاس نیز به مدل CCR اضافه شد (پورکاظمی و رضایی، ۱۳۸۵).

بنابراین مدل‌های اصلی DEA به دو دسته مدل CCR و مدل BCC تقسیم می‌شوند: هر کدام از این مدل‌ها به دو گروه ورودی محور و خروجی محور تقسیم می‌شود در مدل خروجی محور، بنگاهی کارا است که نمی‌تواند خروجی‌های خود را افزایش دهد بدون اینکه یک یا چند ورودی خود را افزایش دهد و بنگاهی ناکاراست که امکان افزایش خروجی‌ها بدون افزایش ورودی‌ها وجود دارد و در یک مدل ورودی محور، بنگاهی کارآمد است که امکان کاهش ورودی‌ها بدون کاهش خروجی وجود ندارد درحالی‌که برای یک بنگاه ناکارا، امکان‌پذیر است (متیو و ژانگ^۳، ۲۰۱۰). در این پژوهش، مدل BCC خروجی محور انتخاب شده است که در زیر به آن اشاره می‌شود:

$$\text{Min } z_0 = \sum_{i=1}^m v_i x_{ij} + w \quad \text{St : } \sum_{r=1}^s u_r y_{r0} = 1 \quad \sum_{i=1}^m v_i x_{ij} - \sum_{r=1}^s u_r y_{rj} + w \geq 0 \quad u_r v_i \geq \varepsilon \quad (1)$$

$$(j = 1, 2, \dots, n), (r = 1, 2, \dots, s), (i = 1, 2, \dots, m)$$

(امینی، ۱۳۹۲)

که در آن z میزان کارایی است و i تعداد داده‌ها و r تعداد ستاده‌ها و j تعداد بنگاه‌ها است. y_{r0} ستاده r ام در بنگاه o ام و x_{i0} نهاده i ام برای بنگاه o ام می‌باشد v_i وزن نهاده i ام و u_r وزن ستاده r ام باشد (ابریشمی و همکاران، ۱۳۹۰).

¹ Charnes, Cooper and Rhodes

² Benker

³ Matthews & Zhang

۲-۲- شاخص مالم کوئیست

این شاخص، از راه‌های بررسی تغییر بهره‌وری در طول زمان است. در این روش، یک تابع تولید تعریف می‌شود که ارتباط بین ورودی‌ها و خروجی‌ها را نشان می‌دهد؛ همچنین یک تابع فاصله هم تعریف می‌شود که بیانگر آن است که یک مجموعه تعریف شده از ورودی- خروجی‌های داده شده، چقدر از مرز تولید فاصله دارند (انوری و همکاران، ۱۳۹۱: ۸۱). در حقیقت، این روش تفکیک بهره‌وری را به دو جز عمده آن یعنی تحولات فناوری و تغییرات در کارایی میسر ساخته است.

فار^۱ و همکاران (۱۹۹۴) شاخص مالم کوئیست را نسبت به دوره t و $t+1$ به صورت زیر تعریف می‌کنند:

$$M = \frac{d_{t+1}(y_{t+1}, x_{t+1})}{d_t(y_t, x_t)} = \left[\frac{d_t(y_{t+1}, x_{t+1})}{d_{t+1}(y_{t+1}, x_{t+1})} \frac{d_t(y_t, x_t)}{d_{t+1}(y_t, x_t)} \right]^{\frac{1}{2}} \quad \text{یا} \quad M = E_{t+1} T_{t+1} \quad (2)$$

M شاخص بهره‌وری مالم کوئیست، E_{t+1} تغییر کارایی نسبی بین دوره t و $t+1$ و T_{t+1} تغییرات فناوری یا انتقال تابع مرزی بین دوره t و $t+1$ را اندازه‌گیری می‌کند. اگر $M > 1$ باشد، به معنای تغییرات مثبت بهره‌وری کل عوامل تولید در دوره t و $t+1$ است. هنگامی که $M < 1$ باشد، نشان‌دهنده کاهش در بهره‌وری کل عوامل تولید است (متیو و ژانگ، ۲۰۱۰).

۲-۳- داده‌ها و ستاده‌های تحقیق

در زمینه انتخاب داده‌ها و ستاده‌های بانک‌ها، نگرش‌های متفاوتی وجود دارد که در این پژوهش، نگرش واسطه‌ای برای تعیین ورودی‌ها و خروجی‌ها انتخاب شده است. براساس این روش، بانک‌ها به عنوان مؤسسه واسطه خدمات مالی در نظر گرفته می‌شوند. نگرش واسطه‌ای شامل سه نظریه است که دو نظریه درآمدی و ارزش افزوده انتخاب گردید. در نظریه درآمدی، نهاده‌ها شامل: سپرده‌ها و نیروی کار و سرمایه فیزیکی و ستاده‌ها شامل دارایی‌های به دست آمده از قبیل وام‌ها و سرمایه‌گذاری‌ها می‌باشد. در نظریه ارزش افزوده،

¹ Fare

به سپرده‌ها به صورت یک ستاده توجه دارد، برای اینکه آن‌ها، سهم عمده‌ای از ارزش افزوده را شکل می‌دهد؛ بنابراین در این پژوهش دو مدل داریم.

با توجه به رویکرد درآمدی، تعداد کارکنان (X_1) به عنوان اولین متغیر ورودی انتخاب شده است که کلیه کارکنان هر بانک را شامل می‌شود. از آنجا که فعالیت صنعت بانکداری توسط افرادی به عنوان نیروی کار شاغل در آن صنعت هدایت، کنترل و مدیریت می‌شود و این افراد مطابق با تخصص و تجربه خود در زمینه‌های مختلف سیستم بانکی به فعالیت می‌پردازند، لذا مطلوب بودن و متناسب بودن این نیروها نقش مهمی در بهینگی این سیستم خواهد داشت. ورودی دوم پژوهش، دارایی ثابت (X_2) است، مانند زمین، ساختمان‌های شعب، اثاثیه و منصوبات، تجهیزات اداری و اتوماسیون و غیره استخراج می‌شود که پس از کسر استهلاک از ترازنامه هر بانک در پایان سال مالی ارائه شده است. سومین متغیر ورودی، میزان سپرده بانک (X_3) است که شامل سپرده‌های دیداری، پس‌انداز و مشابه، سپرده‌های سرمایه‌گذاری مدت‌دار (بلندمدت و کوتاه‌مدت) و سایر سپرده‌ها می‌باشد که از اشخاص حقیقی و حقوقی جذب می‌شود. تعداد شعب داخل و خارج از کشور (X_4)، ورودی چهارم پژوهش است. بی‌تردید شعب بانکی به عنوان مکانی برای داد و ستدهای پولی و مالی نقش بسزایی در تسهیل عملیات بانکی دارد، این عامل را می‌توان به عنوان یکی از ورودی‌های سیستم قلمداد نمود. بانکی کارا تر از سایر بانک‌هاست که از تعداد شعب متناسب و لازم با توجه به ظرفیت‌های خود برخوردار است. مقوله فناوری اطلاعات و ایجاد سیستم مکانیزه، عاملی است که در بهبود فعالیت بانکداری مؤثر است. بدین منظور نسبت تعداد شعب به تعداد دستگاه‌های خودپرداز (X_5) به عنوان ورودی پنجم انتخاب شده است. متغیرهای خروجی تحقیق شامل: میزان تسهیلات اعطایی به بخش دولتی و خصوصی (Y_1)، میزان سرمایه‌گذاری‌ها (Y_2) که شامل: سرمایه‌گذاری‌ها و مشارکت‌ها (مجموع حساب مشارکت حقوقی/بخش دولتی، حساب مشارکت حقوقی/بخش غیردولتی، حساب سرمایه‌گذاری مستقیم، حساب سهام و مشارکت‌های خارجی و جمع موارد دیگر سرمایه‌گذاری‌ها و مشارکت‌ها منهای حساب ذخیره کاهش ارزش سهام) می‌باشد و خروجی سوم پژوهش، میزان سود ناخالص (سود قبل از کسر مالیات) (Y_3) می‌باشد؛ بنابراین داده‌ها، ستاده‌ها براساس رویکرد درآمدی به این صورت انتخاب شده است:

بنابراین متغیرهای ورودی: X_1 تعداد کارکنان، X_2 دارایی ثابت، X_3 سپرده، X_4 تعداد شعب، X_5 تعداد شعب به تعداد دستگاه‌های ATM متغیرهای خروجی: Y_1 تسهیلات، Y_2 کل سرمایه‌گذاری‌ها، Y_3 سود ناخالص با رویکرد درآمدی، کارایی بانک‌ها را در تخصیص منابع می‌سنجیم و مدل دوم پژوهش که با توجه به رویکرد ارزش افزوده طراحی شده است، با استفاده از این مدل بررسی می‌کنیم؛ آیا بانک‌ها در تجهیز منابع هم کارا هستند یا خیر؟ بدین منظور متغیرهای ورودی و خروجی مدل دوم تحقیق، به صورت زیر است:

متغیرهای ورودی شامل: X_1 تعداد کارکنان، X_2 دارایی ثابت، X_3 تعداد کل شعب، X_4 تعداد شعب به تعداد دستگاه‌های ATM متغیرهای خروجی شامل: Y_1 کل سپرده‌ها، Y_2 کل سرمایه‌گذاری‌ها، Y_3 سود ناخالص

۳- یافته‌های پژوهش

۳-۱- نتایج کارایی فنی

با توجه به جدول شماره (۱) براساس رویکرد درآمدی میانگین کارایی فنی خالص بانک‌های خصوصی شده، در سال ۱۳۹۰ نسبت به سال ۱۳۸۶ که هنوز انتقال مالکیت انجام نشده بود، کاهش؛ اما میانگین کارایی مقیاس افزایش یافته است؛ بنابراین بانک‌های خصوصی شده نه تنها مشکل مدیریتی آن حل نشده، بلکه بیشتر هم شده است. میانگین کارایی بانک‌های دولتی از سال ۱۳۸۶ نسبت به سال ۱۳۹۰ در هر دو سطح کارایی فنی خالص (مدیریتی) و مقیاس کاهش یافته است. نکته قابل توجه این است که در سال ۱۳۹۰ بیشترین مقدار کارایی مدیریتی مربوط به بانک‌های دولتی و کمترین آن مربوط به بانک‌های خصوصی است؛ بنابراین براساس رویکرد درآمدی، بانک‌های دولتی به دلیل دسترسی به منابع دولتی موفق‌تر از بانک‌های خصوصی بوده‌اند. به‌طور میانگین در سال ۱۳۹۰ کارایی مقیاس بانک‌ها، بالاتر از کارایی مدیریتی است. این مسأله، شکاف در مدیریت بانک‌های کشور را متذکر می‌شود. با توجه به رویکرد ارزش افزوده، میانگین کارایی مدیریتی بانک‌های خصوصی شده، نسبت به قبل از سال واگذاری، افزایش یافته است؛ اما میانگین

کارایی مقیاس کاهش یافته است؛ یعنی بانک‌ها، تلاشی برای فعالیت در مقیاس بهینه انجام ندادند؛ ولی خصوصی‌سازی باعث بهبود کارایی مدیریتی شده است. کارایی مدیریتی بانک‌های دولتی در سال ۱۳۹۰ نسبت به سال ۱۳۸۶ کاهش داشته است. ولی از لحاظ کارایی مقیاس بهبود داشته‌اند. میانگین کارایی مدیریتی بانک‌های خصوصی نیز افزایش یافته است. ولی در کل میانگین کارایی مدیریتی (فنی خالص) بانک‌های خصوصی از بانک‌های خصوصی شده و بانک‌های خصوصی شده از بانک‌های دولتی، بیشتر است. ولی از لحاظ کارایی مقیاس بانک‌های دولتی در مقیاس بهینه‌تری عمل کردند. در مقایسه با نتایج رویکرد درآمدی، میانگین کارایی مدیریتی بانک‌های کشور در سال ۱۳۹۰، در مدل ارزش افزوده بالاتر از رویکرد درآمدی است. این نشان می‌دهد که بانک‌ها در تجهیز منابع موفق‌تر عمل کردند. با مقایسه میانگین کارایی مدیریتی بانک‌های دولتی و خصوصی شده در دو مدل، این بانک‌ها از لحاظ تخصیص منابع (رویکرد درآمدی) کارایی بالاتری دارند و بانک‌های خصوصی در تجهیز منابع (رویکرد ارزش افزوده) موفق‌تر بودند.

جدول شماره ۱: میانگین کارایی فنی بانک‌ها

نوع رویکرد	سال				
	۱۳۹۰	۱۳۸۶		کارایی	
	میانگین کارایی مقیاس (scale)	میانگین کارایی مقیاس (scale)	میانگین کارایی فنی خالص یا مدیریتی (vrs)	نوع مالکیت	
رویکرد درآمدی	۰/۸۲۰	۰/۸۵۸	۰/۸۰۹	۰/۸۹۹	بانک‌های خصوصی شده
	۰/۹۹۷	۰/۹۲۱	۱	۱	بانک‌های دولتی
رویکرد ارزش افزوده	۰/۹۶۰	۰/۸۴۸	۰/۹۴۹	۱	بانک‌های خصوصی شده
	۰/۷۸۳	۰/۸۵۱	۰/۸۷۱	۰/۶۴۷	بانک‌های دولتی
	۰/۹۰۷	۰/۷۹۸	۰/۸۰۴	۰/۹۲۶	بانک‌های خصوصی
	۰/۸۵۰	۱	۰/۸۵۵	۰/۸۷۳	بانک‌های خصوصی

مأخذ: نتایج تحقیق

با توجه به جدول شماره (۲) بانک ملت بعد از سال ۱۳۸۷ (سال خصوصی سازی) براساس هر دو رویکرد درآمدی و ارزش افزوده بانکی کارا است. در نتیجه خصوصی سازی تأثیر مثبت بر کارایی داشته است. کارایی مقیاس بانک تجارت براساس هر دو رویکرد روند افزایشی داشته است و این نشان می‌دهد که این بانک برای رسیدن به سطح بهینه مقیاس عمل می‌کند؛ اما با توجه به تغییرات کارایی مدیریتی بانک مشاهده می‌شود، ابتدا تا دو سال پس از خصوصی سازی (این بانک در سال ۱۳۸۸ خصوصی شده است) روند کاهشی داشته و این بانک در ابتدا پس از خصوصی سازی با مشکلات مدیریتی مواجه شده است؛ ولی تا حدودی کارایی مدیریتی را بهبود بخشیده است و در سال ۱۳۹۰ روند افزایشی داشته است؛ در نتیجه نمی‌توان گفت که خصوصی سازی بانک تجارت باعث افزایش کارایی آن شده است. در کل بانکی ناکارا است که برای رسیدن به کارایی باید سطح ستاده‌های خود را به سطح بهینه برساند. این بانک در تعیین حجم سرمایه‌گذاری‌های خود به خوبی عمل نکرده است؛ یعنی باید مبلغ سرمایه‌گذاری‌های خود را به مقدار ۳۸۵۸.۱۵۲ میلیارد ریال افزایش دهد. بانک تجارت دارای بازده کاهنده نسبت به مقیاس است که به معنای غیراقتصادی بودن گسترش حجم عملیات آن در شرایط حاضر است. این بانک در تجهیز منابع (رویکرد ارزش افزوده) موفق‌تر از تخصیص منابع (رویکرد درآمدی) عمل کرده است. این بانک همچنین می‌تواند برای رسیدن به کارایی، با توجه به به نتایج بدست آمده بانک‌های پارسیان، سینا، مسکن و ملی به ترتیب با وزن‌های ۰/۵۱۸، ۰/۰۶۷، ۰/۰۳۷، ۰/۳۷۸ را به‌عنوان الگو مرجع خود قرار دهد.

در سال بعد از خصوصی سازی (۱۳۸۸)، کارایی بانک صادرات روند افزایشی داشته است و بانک صادرات به کارایی دست یافته است. در نتیجه خصوصی سازی بانک صادرات باعث افزایش کارایی بانک صادرات شده است. این بانک هم از لحاظ تجهیز منابع و هم تخصیص منابع کارا است.

بانک رفاه کارگران در سال ۱۳۹۰ خصوصی شد و براساس رویکرد درآمدی، کارایی آن نسبت به سال قبل، افزایش اندکی داشته است. در نتیجه نمی‌توان گفت خصوصی سازی، تأثیر مثبت بر کارایی آن داشته است. ولی در کل بانکی ناکارا هم از لحاظ کارایی مقیاس و هم کارایی مدیریتی است. عمده ناکارایی این بانک ناشی از ناکارایی مدیریتی است تا

ناکارایی مقیاس. این بانک دارای بازدهی کاهنده نسبت به مقیاس است که به معنی غیراقتصادی بودن گسترش حجم عملیات است. برای رسیدن به کارایی باید مقدار سرمایه‌گذاری‌های خود را به مقدار ۱۸۶۴.۹۸ میلیارد ریال و سود ناخالص خود را به ۷۷۶۹.۱۰ میلیارد ریال افزایش دهد؛ بنابراین این بانک از نظر سودآوری و حجم سرمایه‌گذاری‌ها، نسبت به بانک‌های کارا، ناموفق‌تر بوده است و با توجه به رویکرد ارزش افزوده کارایی بانک رفاه کارگران با خصوصی‌سازی کاهش یافته است. این بانک برای رسیدن به کارایی باید میزان سرمایه‌گذاری‌های خود را به ۱۱۴۸۳.۰۲۴ میلیارد ریال و سود ناخالص را به میزان ۵۵۵۰.۸۲۸ میلیارد ریال افزایش دهد. با مقایسه دو رویکرد مشخص می‌شود که بانک رفاه در تخصیص منابع (رویکرد درآمدی) بهتر عمل کرده است. پست‌بانک، از لحاظ کارایی مدیریتی کارا است؛ ولی از نظر کارایی مقیاس، کارایی آن بعد از خصوصی‌سازی (۱۳۸۹) روند نزولی داشته است. این بانک از لحاظ کارایی مقیاس وضعیت مناسبی ندارد و با توجه به بازده افزایشی نسبت به مقیاس، در این بانک توسعه و گسترش خدمات بانکی با استفاده از نهاده‌های بیشتر، می‌تواند کارایی نسبی خود را افزایش دهد.

جدول شماره ۲: نتایج کارایی فنی بانک‌های خصوصی شده براساس رویکرد درآمدی و ارزش افزوده

بانک	کارایی	رویکرد	۱۳۸۶	۱۳۸۷	۱۳۸۸	۱۳۸۹	۱۳۹۰	
ملت	کارایی مدیریتی	رویکرد درآمدی	۱	۱	۱	۱	۱	
		رویکرد ارزش افزوده	۱	۱	۱	۱	۱	
	کارایی مقیاس	رویکرد درآمدی	۰/۹۷۹	۱	۱	۱	۱	
		رویکرد ارزش افزوده	۱	۱	۱	۱	۱	
تجارت	کارایی مدیریتی	رویکرد درآمدی	۰/۹۲۵	۰/۹۶۷	۰/۹۲۳	۰/۷۳۳	۰/۹۲۲	
		رویکرد ارزش افزوده	۰/۹۸۱	۱	۰/۹۳۱	۰/۸۴۹	۰/۹۵۳	
	کارایی مقیاس	رویکرد درآمدی	۰/۷۲۳	۰/۸۱۳	۰/۸۸۳	۰/۹۴۲	۰/۹۵۶	
		رویکرد ارزش افزوده	۰/۵۵۶	۰/۶۶۷	۰/۷۱۸	۰/۸۴۰	۰/۹۹۴	
		کاهنده	کاهنده	کاهنده	کاهنده	کاهنده	کاهنده	
	صادرات ایران	کارایی مدیریتی	رویکرد درآمدی	۱	۰/۸۹۳	۰/۹۵۱	۱	۱
			رویکرد ارزش افزوده	۱	۰/۹۵۹	۰/۹۵۰	۱	۱
کارایی مقیاس		رویکرد درآمدی	۱	۰/۷۱۷	۰/۹۳۶	۱	۱	
		رویکرد ارزش افزوده	۱	۰/۶۶۶	۰/۸۴۶	۱	۱	
رفاه کارگران	کارایی مدیریتی	رویکرد درآمدی	۰/۵۶۸	۰/۹۳۷	۰/۴۳۱	۰/۳۵۱	۰/۳۶۹	
		رویکرد ارزش افزوده	۰/۲۲۴	۰/۷۵۶	۰/۴۰۹	۰/۶۳۵	۰/۳۰۳	
	کارایی مقیاس	رویکرد درآمدی	۰/۹۸۲	۰/۹۹۰	۰/۹۶۲	۰/۸۶۰	۰/۹۵۸	
		رویکرد ارزش افزوده	۰/۹۴۴	۰/۹۲۳	۰/۹۲۶	۰/۹۸۰	۰/۶۸۸	
		کاهنده	کاهنده	فزاینده	فزاینده	کاهنده	کاهنده	
پست بانک	کارایی مدیریتی	رویکرد درآمدی	۱	۱	۱	۱	۱	
		رویکرد ارزش افزوده	۰/۰۲۸	۱	۱	۱	۱	
	کارایی مقیاس	رویکرد درآمدی	۰/۳۶۲	۰/۲۲۲	۰/۲۳۵	۰/۱۸۹	۰/۱۸۹	
		رویکرد ارزش افزوده	۰/۸۵۳	۰/۲۳۵	۰/۱۹۶	۰/۲۵۴	۰/۳۲۳	
			فزاینده	فزاینده	فزاینده	فزاینده		

مأخذ: نتایج تحقیق

۳-۲- نتایج شاخص بهره‌وری مالِم کوئِست

با توجه به جدول شماره (۳) میانگین تغییرات بهره‌وری کل بانک ملت رشد ۳۸.۶ درصدی داشته است و همین‌طور این بانک از لحاظ تغییرات فناوری و تغییرات کارایی مقیاس رشد داشته است. ولی از لحاظ کارایی مدیریتی نه رشد داشته و نه کاهش. دلیل اصلی رشد بهره‌وری کل، رشد ۳۷.۸ درصدی فناوری است که نشان می‌دهد بانک ملت از لحاظ استفاده از فناوری برتر و تحولات فناوری موفق عمل کرده است. در سال بعد از خصوصی‌سازی، بهره‌وری ۲۴.۷ درصد رشد داشته است.

بانک تجارت از میانگین رشد ۲۶ درصدی در بهره‌وری کل برخوردار است. این رشد به دلیل رشد ۸.۲ درصدی کارایی مقیاس و ۱۶.۵ درصدی کارایی فناوری است. کارایی مدیریتی در ابتدا بعد از خصوصی‌سازی کاهش و سپس رشد داشته است. بهره‌وری بعد از خصوصی‌سازی از رشد ۱۳ درصد برخوردار بوده است.

بهره‌وری بانک صادرات نسبت به سال قبل از خصوصی‌سازی رشد، ولی رشد آن روند نزولی داشته است. در سال بعد از خصوصی‌سازی، بهره‌وری کل از رشد ۷۳.۵ درصدی برخوردار بوده است. کارایی ۱۲.۴ درصد رشد و فناوری رشد ۵۴.۳ درصدی داشته است. به‌طور میانگین بهره‌وری کل آن ۱۱ درصد کاهش داشته است. میانگین تغییرات کارایی مقیاس و مدیریتی یک است؛ پس نه افزایش و نه کاهش داشته است. در نتیجه دلیل اصلی کاهش بهره‌وری، کاهش میانگین تغییرات فناوری است. این موضوع بیانگر این است که بانک صادرات در استفاده از فناوری روز به خوبی عمل نکرده است.

همچنین بانک رفاه کارگران، میانگین رشد ۱۰.۱ درصدی در بهره‌وری کل داشته است و دلیل اصلی این رشد هم میانگین رشد ۲۲.۲ درصدی در فناوری است که با وجود کاهش کارایی مقیاس و کارایی مدیریتی، بهره‌وری کل رشد داشته است. این بانک در سال بعد از خصوصی‌سازی، از رشد ۴۰.۵ درصدی در بهره‌وری کل، ۱۱.۳ درصد در کارایی مقیاس، رشد ۱۹.۹ درصدی در فناوری و رشد ۵ درصد در کارایی مدیریتی برخوردار بوده است.

پست‌بانک به‌طور میانگین از رشد بهره‌وری ۳۲.۶ درصد برخوردار است که دلیل اصلی این رشد هم رشد ۴۱.۹ درصدی فناوری است. کارایی مقیاس این بانک کاهش و کارایی مدیریتی نه

رشد و نه کاهش داشته است. این بانک نیاز به گسترش حجم خدمات دارد. بهره‌وری کل از سال خصوصی‌سازی (۱۳۸۹)، رشد ۲۷.۳ و در سال ۱۳۹۰، رشد ۷.۲ درصدی داشته است.

جدول شماره ۳: نتایج شاخص بهره‌وری مالک کوئیس بانک‌های خصوصی شده

بانک	۱۳۸۷	۱۳۸۸	۱۳۸۹	۱۳۹۰	میانگین
ملت	تغییرات کارایی کلی (EFFCH)	۱/۰۲۱	۱	۱	۱/۰۲۱
	تحولات فناوری (TCH)	۱/۲۸۰	۱/۲۴۷	۱/۵۵۵	۱/۴۵۳
	تغییرات کارایی مدیریتی (PECH)	۱	۱	۱	۱
	تغییرات کارایی مقیاس (SECH)	۱/۰۲۱	۱	۱	۱
تجارت	تغییرات بهره‌وری کل عوامل تولید (CHTFP)	۱/۳۰۸	۱/۲۴۷	۱/۵۵۵	۱/۴۵۳
	تغییرات کارایی کلی (EFFCH)	۱/۲۱۶	۱/۰۳۸	۰/۸۴۶	۱/۲۸۱
	تحولات فناوری (TCH)	۱/۱۲۷	۱/۰۴۷	۱/۳۳۵	۱/۱۷۱
	تغییرات کارایی مدیریتی (PECH)	۱/۰۴۵	۰/۹۵۵	۰/۷۹۴	۱/۲۶۱
صادرات ایران	تغییرات کارایی مقیاس (SECH)	۱/۱۶۴	۱/۰۸۶	۱/۰۶۷	۱/۰۱۵
	تغییرات بهره‌وری کل عوامل تولید (CHTFP)	۱/۳۷۰	۱/۰۸۷	۱/۱۳۰	۱/۵۰۰
	تغییرات کارایی کلی (EFFCH)	۰/۶۴۰	۱/۳۹۰	۱/۱۲۴	۱
	تحولات فناوری (TCH)	۰/۲۷۴	۱/۱۵۴	۱/۵۴۳	۱/۲۶۷
رفاه کارگران	تغییرات کارایی مدیریتی (PECH)	۰/۸۹۳	۱/۰۶۵	۱/۰۵۲	۱
	تغییرات کارایی مقیاس (SECH)	۰/۷۱۷	۱/۳۰۵	۱/۰۶۹	۱
	تغییرات بهره‌وری کل عوامل تولید (CHTFP)	۰/۱۷۵	۱/۶۰۴	۱/۷۳۵	۱/۲۶۷
	تغییرات کارایی کلی (EFFCH)	۱/۷۲۷	۰/۴۴۷	۰/۷۲۹	۱/۱۷۲
پست بانک	تحولات فناوری (TCH)	۰/۸۷۹	۱/۴۲۵	۱/۴۸۴	۱/۱۹۹
	تغییرات کارایی مدیریتی (PECH)	۱/۶۹۶	۰/۴۶۰	۰/۸۱۵	۱/۰۵۳
	تغییرات کارایی مقیاس (SECH)	۱/۰۱۸	۰/۹۷۲	۰/۸۹۵	۱/۱۱۳
	تغییرات بهره‌وری کل عوامل تولید (CHTFP)	۱/۵۱۸	۰/۶۳۶	۱/۰۸۲	۱/۴۰۵
پست بانک	تغییرات کارایی کلی (EFFCH)	۰/۸۹۷	۱/۰۶۰	۰/۸۰۳	۰/۹۹۸
	تحولات فناوری (TCH)	۱/۷۰۲	۱/۳۹۹	۱/۵۸۶	۱/۰۷۳
	تغییرات کارایی مدیریتی (PECH)	۱	۱	۱	۱
	تغییرات کارایی مقیاس (SECH)	۰/۸۹۷	۱/۳۴۲	۰/۸۰۳	۰/۹۹۸
	تغییرات بهره‌وری کل عوامل تولید (CHTFP)	۱/۵۲۶	۱/۶۷۸	۱/۲۷۳	۱/۰۷۲

مأخذ: نتایج تحقیق

با توجه به جدول شماره (۴) به‌طور میانگین رشد بهره‌وری کل بانک‌ها ۲۳.۴ درصد است و از رشد فناوری ۲۶.۹ درصد و رشد ۰.۳ درصد در کارایی مقیاس برخوردار بوده‌اند، این رشد اندک در کارایی مقیاس بیان می‌کند که تعداد اندکی از بانک‌ها توانسته‌اند در سطح بهینه مقیاس عمل کنند. برای رشد بیشتر بهتر است، اندازه بانک به‌لحاظ میزان حجم عملیات بانکی مورد توجه باشد. کارایی مدیریتی کاهش ۳ درصد داشته است که این مسأله به یک شکاف در مدیریت بانک‌های کشور اشاره دارد، به‌طوری‌که در طول این چند سال کارایی مدیریتی نه تنها رشد نداشته؛ بلکه کاهش نیز داشته است. از بین بانک‌ها، بانک توسعه صادرات از بیشترین رشد بهره‌وری برخوردار می‌باشد و دلیل آن پیشرفت فناوری این بانک است. بانک کشاورزی و بانک صادرات هم کاهش در شاخص بهره‌وری داشته‌اند.

جدول شماره ۴: میانگین سالانه بهره‌وری شاخص مالیم کوئیسیت برای سال ۱۳۸۶-۱۳۹۰

تغییرات بهره‌وری کل عوامل تولید (CHTFP)	تغییرات کارایی مقیاس (SECH)	تغییرات کارایی مدیریتی (PECH)	تحولات تکنولوژیکی (TCH)	تغییرات کارایی کلی (EFFCH)	بانک
۱/۳۸۶	۱/۰۰۵	۱	۱/۳۷۸	۱/۰۰۵	ملت
۱/۲۶۰	۱/۰۸۲	۱	۱/۱۶۵	۱/۰۸۱	تجارت
۰/۸۸۷	۱	۱	۰/۸۸۷	۱	صادرات ایران
۱/۱۰۱	۰/۹۹۶	۰/۹۰۴	۱/۲۲۲	۰/۹۰۱	رفاه کارگران
۱/۰۴۲	۱	۱	۱/۰۴۲	۱	ملی
۱/۰۳۲	۱/۰۲۹	۰/۹۷۲	۱/۰۳۱	۱	سپه
۱/۴۳۸	۱	۱	۱/۴۳۸	۱	صنعت و معدن
۰/۸۵۰	۰/۹۹۷	۰/۹۴۶	۰/۹۰۲	۰/۹۴۳	کشاورزی
۱/۳۳۴	۱/۰۰۱	۱	۱/۳۳۳	۱/۰۰۱	مسکن
۱/۳۲۶	۰/۹۳۴	۱	۱/۴۱۹	۰/۹۳۴	پست‌بانک
۱/۵۹۹	۱	۱	۱/۵۹۹	۱	توسعه صادرات
۱/۲۶۳	۱	۱	۱/۲۶۳	۱	اقتصاد نوین
۱/۳۸۱	۱	۱	۱/۳۸۱	۱	پارسیان
۱/۵۴۱	۱	۱	۱/۵۴۱	۱	پاسارگاد
۱/۲۲۳	۱/۰۵۳	۱	۱/۱۶۱	۱/۰۵۳	سامان
۱/۳۳۹	۰/۹۸۵	۰/۸۳۸	۱/۶۲۱	۰/۸۲۶	سرمایه
۱/۳۹۳	۱	۱	۱/۳۹۳	۱	سینا
۱/۱۳۷	۰/۹۸۵	۰/۸۲۳	۱/۴۰۲	۰/۸۱۱	کارآفرین
۱/۲۳۴	۱/۰۰۳	۰/۹۷۰	۱/۲۶۹	۰/۹۷۳	میانگین

مأخذ: نتایج تحقیق

۳-۳- تخمین مدل رگرسیونی

در این تحقیق از مدل پانل $EFF_{it} = \alpha_1 + \beta_1 X_{1it} + \beta_2 X_{2it} + \beta_3 X_{3it} + \beta_4 X_{4it} + \beta_5 X_{5it} + \mu_{it}$ استفاده شده است (بالتاجی^۱، ۲۰۰۵). در این مدل متغیر X_1 ، اندازه بانک است. متغیر حجم دارایی کل به عنوان مبنای ارزیابی اندازه بانک در نظر گرفته شده است. این متغیر شامل موجودی نقد بانک، حجم تسهیلات اعطایی، سرمایه‌گذاری‌ها و مشارکت‌ها، دارایی‌های ثابت و سایر دارایی‌ها بوده و به‌طور کامل نشان‌دهنده قدرت گسترش خدمات از سوی بانک است. متغیر X_2 ، نسبت سپرده دیداری به کل سپرده‌های هر بانک است. این متغیر به‌عنوان شاخصی برای دستیابی به منابع ارزان‌قیمت و اثر منابع ارزان‌قیمت بر کارایی است. متغیر X_3 ، نسبت مطالبات معوق به تسهیلات بانک است. عدم پرداخت یا تأخیر در پرداخت تسهیلات از سوی مشتریان به بانک‌ها، باعث مطالبات معوق می‌گردد. این متغیر به‌عنوان متغیر نامطلوب محسوب می‌شود و شاخصی برای برآورد ریسک اعتباری بانک‌ها به حساب می‌آید.

نسبت تسهیلات به دارایی بانک به‌عنوان X_4 ، در نظر گرفته شده است. این نسبت نشان می‌دهد که چند درصد از مجموع دارایی‌های بانک به‌صورت وام در اختیار متقاضیان قرار گرفته است. هر چه این نسبت بیشتر باشد، ریسک ناشی از کاهش نقدینگی بانک بیشتر خواهد شد و متغیر X_5 ، نوع مالکیت را نشان می‌دهد. این متغیر برای نشان دادن میزان تأثیر نوع مالکیت بانک بر کارایی استفاده شده است. به این منظور، متغیر مجازی با مقدار یک برای بانک‌های خصوصی و صفر برای بانک‌های دولتی در نظر گرفته شده است.

با توجه به نتایج (جدول شماره ۵)، ضرایب برآوردی همه متغیرها به استثناء متغیر X_4 (نسبت تسهیلات به دارایی)، کوچک‌تر از ۰/۰۵ است که معنادار بودن ضرایب مذکور در مدل را نشان می‌دهد. متغیر اندازه بانک (X_1)، با توجه به اینکه علامت ضریب آن مثبت است، در نتیجه رابطه مستقیم با کارایی دارد. در حقیقت نشان می‌دهد، بانک‌های بزرگتر به سبب برخورداری از قدرت عمل بالاتر در فعالیت‌های مالی، امکان بیشتری در برخورداری از منافع ناشی از گسترش مقیاس و بهبود کارایی داشته‌اند. نسبت سپرده دیداری به کل

¹ Baltaji

سپرده (X_۲)، نیز با توجه به مثبت بودن ضریب آن، با کارایی رابطه مستقیم دارد. در نتیجه نشان می‌دهد، استفاده از منابع ارزان‌قیمت (سپرده‌های دیداری) بر کارایی تأثیر مثبت دارد و با توجه به بالا بودن ضریب آن تأثیر زیادی بر کارایی بانک‌ها دارد. نسبت مطالبات معوق به تسهیلات (X_۳)، با کارایی رابطه معکوس دارد، چون ضریب آن منفی است. نسبت مطالبات معوق به تسهیلات، شاخصی برای محاسبه ریسک اعتباری بانک‌ها است. هر چه این نسبت افزایش یابد، ریسک اعتباری بانک نیز بیشتر می‌شود. از طرفی افزایش این نسبت منجر به افزایش مضاعف ریسک نقدینگی می‌شود، به طوری که بانک‌ها به ناچار برای مقابله با این ریسک، متناسب با میزان مطالبات معوق، ذخیره نگهداری کنند، به عبارتی، نه تنها بخشی از دارایی‌های بانک از دست رفته محسوب می‌شود، بلکه بخش دیگری از دارایی نیز باید، به‌عنوان ذخیره، از دایره عملیات بانک خارج شود، نتیجه این موارد، کاهش توان مالی و تأثیرات نامطلوب آن بر کارایی عملیاتی و اعتبار بانک‌ها در اقتصاد است. متغیر نسبت تسهیلات به دارایی (X_۴) شاخصی برای سنجش ریسک نقدینگی بانک است و در اینجا با توجه به آماره t ضریب آن معنادار نیست؛ ولی تأثیر منفی بر کارایی دارد. متغیر مالکیت (X_۵) تأثیر مثبت بر کارایی دارد؛ یعنی مالکیت خصوصی باعث افزایش کارایی می‌شود. تجزیه و تحلیل اثر متغیر ساختار بر تفاوت کارایی میان بانک‌ها مشخص می‌کند که اختلاف میان قیود تنظیمی مقابل بانک‌ها متناسب با نوع مالکیت و جنس فعالیت بانک‌ها سبب می‌شود تا بخشی از تفاوت کارایی میان بانک‌ها توضیح داده شود.

R^2 بیانگر قدرت توضیح‌دهندگی مدل توسط متغیرهای مستقل است و براساس نتایج حاصل از برآورد مدل به روش اثرات فردی ثابت پانل، ضریب تشخیص R^2 به مقدار ۰/۹۳ نشان می‌دهد که متغیرهای استفاده شده در این تابع، بیش از ۹۳٪ تغییرات کارایی را

^۱ ضریب تعیین R^2 ، معیار خلاصه‌ای است که بیان می‌کند، چگونه خط رگرسیون، نمونه داده‌ها را به‌خوبی برازش می‌کند به‌طور کلی، هر چه مقدار این ضریب به یک نزدیک‌تر باشد نشان‌دهنده برازش بهتر مدل خواهد بود (آذر و مؤمنی، ۱۳۸۴: ۲۰۳).

توضیح می‌دهند. میزان دوربین واتسون به دست آمده برابر $DW=2.37$ است. نظر به اینکه میزان آن نزدیک به ۲ بوده، نشان‌دهنده عدم وجود خطای خود همبستگی در مدل است. همچنین احتمال آماره $F(0.0000)$ نشان می‌دهد که کل مدل از لحاظ آماری معنادار است و بالا بودن مقدار F برآوردی نشان‌دهنده خوبی برازش و معنی‌داری کل مدل رگرسیونی می‌باشد.

جدول شماره ۵: نتایج تخمین مدل رگرسیونی پانل

efficiency = $\beta + \beta_1 x_1 it + \beta_2 x_2 it + \beta_3 x_3 it + \beta_4 x_4 + \beta_5 x_5 e + \mu it$				
متغیرها	ضرایب	انحراف معیار	آماره آزمون t	احتمال آزمون t
C	۰/۳۵۰۰۲۰	۰/۱۷۲۵۵۰	۲/۰۲۸۵۰۷	۰/۰۴۶۷
X ₁	۰/۰۳۷۴۹۶	۰/۰۱۴۵۹۱	۲/۵۶۹۸۱۸	۰/۰۱۲۶
X ₂	۰/۴۷۰۹۳۴	۰/۱۴۴۳۹۰	۳/۲۶۱۵۵۰	۰/۰۰۱۸
X ₃	-۰/۵۷۷۵۲۴	۰/۲۸۱۵۵۱	-۲/۰۵۱۲۲۴	۰/۰۴۴۴
X ₄	-۰/۰۱۶۸۰۰	۰/۰۱۲۱۶۰	-۱/۳۸۱۶۰۷	۰/۱۷۲۰
X ₅	۰/۰۷۲۸۷۸	۰/۰۲۵۹۹۲	۲/۸۰۳۸۴۰	۰/۰۰۶۷
	Prob-F=۰/۰۰۰۰	F-Statistic=۴۳/۳۵۷	R ² =۰/۹۳	DW=۲/۳۷۹

مأخذ: نتایج تحقیق

۴- جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

نتایج نشان می‌دهد میانگین کارایی مدیریتی بانک‌های خصوصی‌شده، براساس رویکرد ارزش افزوده بعد از خصوصی‌سازی افزایش؛ اما براساس رویکرد درآمدی کاهش یافته است. همچنین در سال ۱۳۹۰، براساس رویکرد ارزش افزوده (تجهیز منابع) میانگین کارایی مدیریتی بانک‌های خصوصی بیشتر از بانک‌های خصوصی شده و بانک‌های خصوصی شده بیشتر از بانک‌های دولتی بوده است؛ ولی بانک‌های دولتی براساس رویکرد درآمدی (تخصیص منابع) کارآمدتر از بانک‌های خصوصی و خصوصی شده عمل نموده‌اند. نتایج

^۱ از آزمون دوربین-واتسون برای بررسی عدم خود همبستگی (مثبت یا منفی) بین متغیرهای پژوهش استفاده می‌شود. اگر این معیار مقداری نزدیک به ۲ داشته باشد، نشان‌دهنده عدم وجود خود همبستگی در مدل است (آذر و مؤمنی، ۱۳۸۴: ۲۰۳).

حاصل از شاخص بهره‌وری مالیم کوئیسیت نشان می‌دهد در طول این سالیان بهره‌وری کل، میانگین تحولات فناوری و کارایی مقیاس رشد داشته است؛ ولی میانگین کارایی مدیریتی بانک‌ها در طول این چند سال نه تنها رشد نداشته؛ بلکه کاهش هم داشته است، این نشان‌دهنده ضعف مدیریتی در نظام بانکی است و با توجه به نقش سرمایه انسانی به‌عنوان یکی از عوامل کلیدی و راهبردی ارتقای کارایی و بهره‌وری، توانمندسازی کارکنان و تقویت انگیزش و تعهد و وفاداری آن‌ها اهمیت زیادی دارد؛ بنابراین باید، به‌کارگیری نیروی انسانی متخصص و هوشمند، آموزش‌های لازم و متناسب با نیازهای روز بانک و دانش روز مدیریت، توسعه کمی و کیفی آموزشی با استفاده از ابزارهای الکترونیکی و تقویت فرهنگ مشتری‌مداری در کارکنان مورد توجه قرار گیرد. نتایج مدل رگرسیونی پانل نشان می‌دهد، اندازه بانک، نسبت سپرده دیداری به کل سپرده و مالکیت خصوصی تأثیر مثبت و نسبت مطالبات معوق به تسهیلات تأثیر منفی بر کارایی دارد. باید برای جذب سپرده‌های دیداری برنامه بازاریابی دقیقی را تنظیم و اجرا کنند. بانک‌ها می‌توانند به‌منظور جذب و نگهداری این نوع سپرده، امتیازات و بسته‌های خدماتی متنوعی مانند اولویت در پرداخت اعتبار، دادن جوایز، تخفیفات کارمزدی و ... را به دارندگان این حساب‌ها پرداخت کنند. به‌منظور کاهش مطالبات معوق بهتر است موضوع اعتبارسنجی و رتبه‌بندی مشتریان از روش‌های علمی مورد توجه ویژه قرار گیرد؛ همچنین بانک‌ها می‌توانند از مشاوره گروه‌ها و شرکت‌های مشاوره مالی و سرمایه‌گذاری به‌منظور ارزیابی طرح‌های متقاضیان تسهیلات بانکی کمک بگیرند. این امر می‌تواند در کاهش ریسک بانک‌ها، نقش بسزایی داشته باشد. با توجه به نتایج کارایی و نتایج حاصل از مدل رگرسیونی که تأیید می‌کند، مالکیت خصوصی باعث افزایش کارایی مدیریتی شده است، پیشنهاد می‌شود خصوصی‌سازی بانک‌های دولتی در اولویت قرار گیرد؛ ولی با توجه به کاهش کارایی بانک‌های خصوصی شده در رویکرد درآمدی نشان می‌دهد که سازوکار انتقال مالکیت به‌طور کامل موفق نبوده است. از این‌رو، خصوصی‌سازی رقابت محور پیشنهاد می‌شود؛ در نتیجه باید سیاست خصوصی‌سازی دولت به‌گونه‌ای باشد که بستر رقابت‌پذیری نظام بانکی کشور را فراهم آورد.

منابع و مأخذ

الف. منابع فارسی

- ۱- ابریشمی، حمید و مهرآرا، محسن و صفا مطلق، سارا (۱۳۹۰): *بررسی کارایی فنی شعب بانک سامان و عوامل تأثیرگذار بر آن*، مجله تحقیقات اقتصادی دانشکده اقتصاد دانشگاه تهران، دوره ۴۶، شماره ۳، ص ۱-۲۰.
- ۲- افشاریان، محسن و تسلیمی، وحید و علی رضایی، محمدرضا (۱۳۸۶): *ارائه راهکارهای منطقی بهبود عملکرد شعب بانک‌ها به کمک مدل‌ای تعمیم یافته تحلیل پوششی داده‌ها*، مجله پژوهشنامه اقتصادی، شماره ۲۷، ص ۲۶۳-۲۸۴.
- ۳- امینی، کبری (۱۳۹۲): *ارزیابی و مقایسه کارایی بانک‌های دولتی و خصوصی در ایران با استفاده از روش تحلیل پوششی داده‌ها (DEA)*، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه سیستان و بلوچستان.
- ۴- انوری، مونا و جهانگشای رضائی، مصطفی و ایزدبخش، حمید رضا (۱۳۹۱): *الگوبرداری و ارزیابی جامع عملکرد با رویکرد تحلیل پوششی داده‌ها*، سازمان انتشارات جهاد دانشگاهی، تهران، ص ۸۱.
- ۵- آذر، عادل و مؤمنی منصور (۱۳۸۴): *آمار و کاربرد آن در مدیریت*، انتشارات سمت، تهران.
- ۶- برقندان، کامران (۱۳۹۱): *بررسی رابطه خصوصی‌سازی و رشد اقتصادی در ایران و کشورهای منتخب اروپایی*، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه سیستان و بلوچستان.

۷- پاریزی، محمد (۱۳۹۲): *کارکردهای نظام بانکی و اجرای سیاست‌های اصل ۴۴ قانون اساسی در دولت نهم و دهم*، فصلنامه سیاست‌های مالی و اقتصادی، سال یکم، شماره ۲، ص ۲۷۲-۲۴۱.

۸- پور کاظمی، محمدحسین و رضایی، جواد (۱۳۸۵): *بررسی کارایی صنعت گردشگری با استفاده از روش ناپارامتری (ایران و کشورهای منطقه)*، پژوهشنامه اقتصادی، دوره ۶، شماره ۳ (پیاپی ۲۲)، ص ۳۰۲-۲۸۱.

۹- حاجزاده، هادی (۱۳۹۱): *الزامات حقوقی بانکداری خصوصی و بررسی آن‌ها در نظام حقوقی ایران*، دو فصلنامه دانشنامه حقوق اقتصادی (دانش و توسعه سابق دوره جدید)، سال نوزدهم، شماره ۱، ص ۶۱-۸۰.

۱۰- حجت‌پناه، شهریار (۱۳۹۰): *تاریخچه و سیر تحولات بانک و بانکداری در ایران*، حسابداری: پیام بانک، شماره ۵۱۰، ص ۳۰-۳۳.

۱۱- دانایی، ابوالفضل و خسروانی، آرزو (۱۳۹۰): *بررسی تأثیر خصوصی‌سازی بر شاخص‌های اقتصادی در اقتصاد ایران*، همایش ملی خصوصی‌سازی، ایران.

۱۲- دشتی‌نژاد، معصومه (۱۳۹۱): *تحلیل کارایی شرکت‌های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار با استفاده از DEA*، فصلنامه مقاله‌های پژوهشی مدیریت، شماره ۵، ص ۵-۱۸.

۱۳- رضایی دولت‌آبادی، حسین و صمدی، سعید و ناجی زواره، حسام (۱۳۹۰): *تحلیل تأثیر خصوصی‌سازی بر توسعه بازار سهام در ایران*، مجله پژوهش‌های حسابداری مالی، سال سوم، شماره اول، ص ۹۷-۱۱۲، ۱۳۹۰.

- ۱۴- زنگی آبادی، علی و حسینی، رحمان علی (۱۳۸۹): *سیر تحول بانکداری از آغاز تاکنون*، بانک و اقتصاد، شماره ۱۱۰، ص ۱۷-۲۷.
- ۱۵- سروش، ابودر (۱۳۸۶): *بررسی عملکرد بانک‌های دولتی پس از واگذاری به بخش خصوصی (مورد کاوی بانک‌های خارجی)*، بورس اقتصادی، شماره ۶۵، ص ۷۳-۵۴.
- ۱۶- سلطان محمدی، حفظاالله (۱۳۸۶): *توسعه و خصوصی‌سازی بانک‌ها، روندها، موضوعات، تجربه‌ها و درس‌ها*، بانک، ص ۶۲-۷۳.
- ۱۷- غفاری، حامد (۱۳۹۱): *تأثیر خصوصی‌سازی بر کارایی شرکت‌های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار*، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه علوم اقتصادی.
- ۱۸- کازرونی، علیرضا و افشاری، مجید (۱۳۸۷): *اصل ۴۴ قانون اساسی و چالش‌های فراروی بانکداری خصوصی در ایران*، کارآفرینان امیرکبیر، شماره ۴۰، ص ۱۵۲۵-۱۵۱۴.
- ۱۹- محقر، علی و دهقان نیری، محمود و حسین زاده، مهناز (۱۳۸۵): *تحلیل بهره‌وری با استفاده از مدل ترکیبی DEA و شاخص مالک کوئیسیت*، ششمین کنفرانس بین‌المللی مدیریت، ایران.
- ۲۰- مصلح شیرازی، علی نقی و قائد شرف، مرجان (۱۳۹۰): *انتظار بهبود عملکرد صنایع دولتی واگذارشده به بخش خصوصی: حقیقت یا افسانه؟*، فصلنامه علوم مدیریت ایران، سال ششم، شماره ۲۱، ص ۱۴۱-۱۷۱.
- ۲۱- والی‌نژاد، مرتضی (۱۳۸۶): *فراز و فرودهای بخش خصوصی در عرصه بانکداری ایران*، بانک و اقتصاد، شماره ۷۴، ص ۳۵-۲۸.

ب. منابع انگلیسی

- 1- Abokaresh M.S.M. and Kamaruddin B.H. and Mohd R. (2013): *Privatization and Efficiency: Once Upon a Time in Libya*, Journal of Emerging Economies and Islamic Research, Vol 1, No 1.
- 2- Baltagi B.,(2005): *Econometrics Analysis Of Panel Data*, Johnn wiley and Sons, Ltd, tird Edition.
- 3- Beck T. and Cull R. and Jerome A. (2005): *Bank Privatization And Performance: Empirical Evidence From Nigeria*, Journal Of Banking & Finance, Vol 29, pp.2355-2379.
- 4- Berger A.N. and Hasan, I. and Zhou, M. (2009): *Bank Ownership and Efficiency in China: What will Happen in The World's largest nation?*, Journal of Banking and Finance, Vol 33, PP, 113-30.
- 5- Berkowitz, D. and Hoekstra, M. and Scoors, K. (2014): *Bank Privatization, Finance, and Growth*, Journal of Development Economics.
- 6- Bonin J. and Hasan, I. and Watchel P (2005): *Bank Performance, Efficiency and Ownership InTransition_Countries*, Journal Of Banking & Finance, Vol 29 .PP. 31-53.
- 7- Bonin J. and Hasan I. and Wachtel P. (2003): *Privatization Matters: Bank Efficiency in Transition Countries*, World Bank Conference on Bank Privatization Washington, D.C.
- 8- Boubakri N. and Cosset J.C. and Fischer K. and Guedhami O. (2005): *Privatization and Bank Performance in Developing Countries*, Journal Of Banking & Finance, Vol 29.
- 9- Burki A. and Ahmad S. (2010): *Bank Governance Changes in Pakistan: Is there a Performance Effect?*, Journal of Economics and Business, Vol 62, pp.129-146.
- 10- Chen Z. and Li D. and Moshirian F. (2005): *China's Financial Services Industry: the Intra- Industry Effects of Privatization of The Bank of China HongKong*, Journal of Banking & Finance, Vol 29.

- 11- Corent M.M. and Guo L. and Khaksari s. and tehranian.h. (2010): *The Impact of State Ownership on Performance Differences in Privateiy-owned Verus State-owned Bank:an International Comparison*, Journal of financial Intermediation,No19,pp74-94.
- 12- Jiang C. and Yao S. and Zhang Z. (2009): *The Effects of Governance Changes on Bank Efficiency in China: A stochastic Distance Function Approach*, China Economic Review, No 20, pp 717-731.
- 13- Jiang, C. and Yao, S. (2010): *Banking Reform And Efficiency In China 1995-2008*, The University of Nottingham, Research Paper Series china and the world Economy.
- 14- Jiang, C. and Yao, S. and Feng, G (2013): *Bank Ownership, Privatization, and Performance: Evidence From a Transition Country*, Journal of Banking & Finance., Vol 37, No 9. Pp 3364-3372.
- 15- Madadi M. and Sedaghat P and Pirayesh R. (2014): *The Evaluation on The Effect of Privatization on Earnings management in Assigned Corporate*, Asian Journal of Research in Business Economics and Management, Vol 4, NO 6.
- 16- Matthews, K. and Zhang, N.(2010): *Bank productivity in China 1997–2007: Measurement and convergence*, Journal of China Economic Review (21). pp 617-628.
- 17- Megginson, W. (2005): *The Economics of Bank Privatization*, Journal of Banking & Finance, Vol 29. PP. 1931-1980.
- 18- Mohieldin M. and Nasr S. (2007): *on Bank Privatization: The Case of Egypt*, The Journal of Quarterly Review of Economics and Finance, Vol 46, No 5, pp707–725.
- 19- Nakane, M and Weintraub, D. (2005): *Bank Privatization and Productivity: Evidence For Brazil*, Journal Of Banking & Finance, Vol 29, PP.2259-2289.
- 20- Omran, M. (2006): *Privatization, State ownership,and Bank Performance in Egypt*, Journal of word Development, Vol 35, No.4 , PP714-733,2006.

- 21- Otchere I. (2009): *Competitive and value Effects of Bank Privatization in Developed Countries*, Journal of Banking & Finance Vol 33, pp.2373-2385.
- 22- Pakraveshteh A. and Givarian H. (2014): *A Study of the Effects of Privatization on Organizational Commitment of Employees in Mellat Bank of Tehran, Iran*, a Journal of Multidisciplinary Research, Vol 3, PP23-31.
- 23- Patti E.B. and Hardy D. C. (2005): *Financial Sector Liberalization, Bank Privatization, And Efficiency: Evidence from Privatization, And Efficiency: Evidence from Pakistan*, Journal of Banking & Finance, Vol 29.
- 24- Samadi M.T. (2012): *Measuring the performance of privatized banks in Iran*, Journal of Management Science Letters, Vol 2, 1103-1108.
- 25- Veljanovski C. (1989): *Privatization & Competition (a market prospectus)*, Institute of Economic Affairs.